

19. Þriðja þorskastríðið. Frá stjórn málaslitum til sátta.

Gestur Pálsson

Stjórn málasambandi slitið. Hvað svo?

Í febrúarmánuði 1976 hafði landhelgisgæslan sig meira í frammi en áður og framkvæmdi hún 12 togvirkklippingar en hins vegar urðu 6 ásiglingar á þessu tímabili.¹ Þeirra harðastar voru ásiglingar HMS Yarmouth á Þór og HMS Scylla á Tý þann 24. febrúar en bæði varðskip skemmdust töluvert í þessum rimum.² Þór skaddaðist þó meira og talar Guðmundur Kjærnested um það í ævisögu sinni að Þorvaldur Axelson skipherra á Þór hefði varla lifað hefði hann verið í herbergi sínu, svo illa farið var það.³ Vegna þessa fóru af stað umræður á Alþingi þar sem Alþýðubandalagið og Samtök frjálslyndra og vinstrimanna ítrekuðu kröfur um aðgerðir gegn NATO og varnarliðinu en því andmæltu Alþýðuflokksmenn því ef slíkar aðgerðir bæru ekki árangur þá væru Íslendingar einangraðir á eftir. Alþýðubandalagsmaðurinn Lúðvík Jósepsson svaraði því til að þá myndu Íslendingar bara taka sig til og efla Landhelgisgæsluna og berjast áfram.⁴

Ásiglingar og klippingar

Ásiglingar og klippingar héldu áfram fram undir lausn deilunnar en þó komu inn á milli rólegheitatímabil. 54 ásiglingar urðu frá 6. desember 1975 til 22. maí 1976⁵. Ásiglingarnar voru misalvarlegar og allt of margar til þess að gera þeim öllum skil hér og verður því aðeins fjallað um þær alvarlegustu.⁶ Áður hefur verið getið hörðustu ásiglingarinnar sem varð í febrúar en þær urðu allt í allt 9 í þeim mánuði. Í mars varð meira um ásiglingar heldur en klippingar enda var aðeins klippt á trollið hjá einu skipi. Þann 10. mars sigldi HMS Diomedé á Baldur út af Langanesi þar sem togararnir

¹ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 66.

² Illugi Jökulsson: *Ísland í aldanna rás 1976-2000*. bls. 25.

³ Sveinn Sæmundsson: *Guðmundur skipherra Kjærnested*, síðara bindi. bls. 203.

⁴ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls.66.

⁵ Meirihluti þeirra á tímabilinu frá slitum stjórn málasambands til lausnar deilunni.

⁶ Finna má yfirlit yfir klippingar og ásiglingar í 200 mílna deilunni í bók Björns Þorsteinssonar, *Tíu Þorskastríð 1415-1976* á bls. 230-232.

voru að veiða á friðuðu svæði. Töluverðar skemmdir urðu þar á varðskipinu en freigátan skemmdist lítið. Þann 12. mars var siglt á tvö varðskip, HMS Juno sigldi þrívægis á Tý út af Norðfirði og HMS Mermaid fjórum sinnum á Þór út af hvalbak, þrátt fyrir skemmdir á Mermaid í fyrstu tilraun þá hélt hún árásunum áfram og skemmdi Þór töluvert, það mikið að hann leitaði inn til Seyðisfjarðar og var úr leik um tíma.⁷ Þann 27. mars skarst svo í odda á milli HMS Diomedé og Baldurs. Diomedé reyndi þá ítrekað að sigla á Baldur, alls 27 sinnum. Skemmdist brúarvængur Baldurs og káeta Höskuldar Skarphéðinssonar skipherra einnig. Skemmdir freigátunnar urðu þó öllu umfangsmeiri heldur en þær sem urðu á Baldri. Um það bil átta metra löng rifa kom á freigátuna sem varð að halda heim á leið til viðgerðar. HMS Galatea kom þá á vettvang „og tilkynnir Baldri að frekari „ásiglingartilraunum“ varðskipsins verði svarað á „viðeigandi hátt og þann hátt sem þeir teldu áhrifaríkastan“.“⁸ Þá tóku mennirnir á Galatea sér stöðu við byssurnar og beindu þeim að Baldri sem hélt til lands með Galatea á eftir sér að 12 mílunum.⁹

Nokkur fjöldi ásiglinga varð svo í apríl en sú alvarlegasta átti sér svo stað þann 6. maí þegar HMS Falmouth sigldi á varðskipið Tý við Hvalbak og hafði nærri því hvolft því. Eftirfarandi er lýsing Helga Hallvarðssonar á atburðunum en hann var þá skipherra á Óðni:

...ég sá hvar Falmouth kom á fullri ferð svo freyddi um stafn þess og sigldi beint á Tý. ... Hann snerist heilar 180 gráður við ásiglinguna og fékk á sig slíkan halla að hann mældist 70 gráður! ... En fyrr en varði reisti skipið sig og svo ótrúlegt sem það er rann Týr nú aftur með Carlisle og klippti frá honum vörpunum.¹⁰

Eftir þetta sigldi Falmouth svo aftur á Tý og varð sá árekstur álíka harður. Var Tý síðan veitt eftirför af dráttarbáttunum Statesman inn að 12 mílunum en Týr komst undan. Týr fór svo í slipp í Reykjavík en Falmouth hélt til Bretlands til viðgerða. Segja má að þessi aðgerð Bretanna hafi borið árangur því að Týr var úr leik um nokkurn tíma.¹¹ Alls urðu 12 ásiglingar í maí, þar af 7 þann 6. Síðustu ásiglingarnar

⁷ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 72.

⁸ Illugi Jökulsson: *Ísland í aldanna rás 1976-2000*. bls.26.

⁹ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 73.

¹⁰ Atli Magnússon: *Í kröppum sjó*. bls. 211.

¹¹ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 78.

urðu svo 22. maí þegar Tartar F-133 sigldi á Ægi, Eastborn sigldi á Baldur og Leander F-109 á Ver.¹² Ver og Baldur skemmdust mjög mikið í þessum árekstrum auk þess sem Leander og Eastbourne urðu að halda heim á leið til viðgerða.¹³ Alls voru 48 klippingar framkvæmdar í 200 mílna deilunni þar sem Týr og Ægir voru langafkastamestir í þeim efnum, Týr með 16 klippingar og Ægir með 13.¹⁴ Eftir rólegheitin í mars fjölgaði klippingum aftur þegar líða tók á apríl þegar breskum togurum á miðunum fjölgaði og voru þeir orðnir 53 þann 23. apríl.¹⁵ Vegna áreitni varðskipanna fór afli minnkandi og togurunm fækkaði aftur og voru þeir orðnir 14 þann 8. maí. Togaramenn settu stjórn sinni úrslitakosti þann 3. maí um þeir yfirgæfu miðin 5 maí ef þeir fengju ekki fullnægjandi vernd og skattfrjálsar fjárbætur fyrir aflamissi. Tveimur freigátum var bætt við verndarflotann en togaramenn fengu aldrei skaðabæturnar.¹⁶ Togaraeigendur fengu þó bætur eftir lok þorskastríðsins en togarasjómenn fengu ekki slíkar bætur fyrir en nokkrum áratugum seinna en þar var um að ræða óverulegar upphæðir auk þess sem margir þeirra voru fallnir frá. Síðasta klippingin átti sér svo stað þann 24 maí þegar Ægir skar á annan togvír togarans Jacinth FD-159 á Örafagrundi.¹⁷

Lausn deilunnar

Þorskastríðið var orðið kostnaðarsamt fyrir Breta og átti sífellt minna fylgi að fagna heima fyrir auk þess sem hafréttarráðstefnan staðfesti réttlæti málstaðar Íslendinga þó það væri ekki fullfrágengið.¹⁸ Á hafréttarráðstefnunni var lagður, fram endurskoðaður heildartexti ráðstefnunnar í hafréttarmálum¹⁹ þar sem tryggð voru öll þau atriði sem skiptu mestu máli fyrir Íslendinga. Þetta auk þróunar mála viknanna á undan þótti bera því vitni að Bretar væru búnir að tapa stríðinu þó þeir væru alls ekki reiðubúnir að viðurkenna að svo væri. Bretum mátti þó vera það full ljóst að þeir gætu ekki framfylgt stefnu sinni á miðunum án þess að til kæmi aukinn kostnaður og samfara því aukin hætta á sífellt meira ofbeldi og slysum.²⁰

¹² Björn Þorsteinsson: *Tíu Þorskastríð 1415-1976*. bls. 232.

¹³ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 82.

¹⁴ Björn Þorsteinsson: *Tíu Þorskastríð 1415-1976*. bls. Bls 232-233.

¹⁵ Voru einungis 19 20. mars.

¹⁶ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 76-77.

¹⁷ Björn Þorsteinsson: *Tíu Þorskastríð 1415-1976*. bls. Bls 233.

¹⁸ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 83.

¹⁹ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 79.

²⁰ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 83.

Geir Hallgrímsson forsætisráðherra og Einar Ágústsson utanríkisráðherra hittu Joseph Luns, framkvæmdastjóra Atlantshafsbandalagsins og Knut Frydenlund, utanríkisráðherra Noregs á vormánuðum og ræddu þeir landhelgismálið en Frydenlund og Luns áttu mikinn þátt í því að miðla málum á milli Íslendinga og Breta. Anthony Crosland hitti svo fulltrúa Íslands á utanríkisráðherrafundi Atlantshafsbandalagsins í Osló.²¹ Áður en hann hélt á þennan fund virtist ekki vera sem að stefna Breta gegn Íslendingum hafi eitthvað breyst en hins vegar var breyttrar stefnu farið að gæta í afstöðu bresku stjórnarinnar til hafréttarmála og hafði ákvörðun ríkja eins og Bandaríkjanna og Kanada að færa lögsögu sína út í 200 mílur á árinu 1977 áhrif þar á. Þetta kom fram í máli Edward Bishop aðstoðarsjávarútvegsráðherra í breska þinginu í byrjun apríl. Hann sagði að breska stjórnin yrði að vera reiðubúin til að gera viðeigandi ráðstafanir við þær kringumstæður. Þetta virtist merkja það að breska stjórnin kynni að færa út fiskveiðilögsögu sína. Snemma árs 1976 hafði Evrópubandalagið tilkynnt formlega að 200 mílna lögsaga væri í athugun hjá því en ríki sambandsins tregðuðust þó við að samþykkja hana fram á haustið.²²

Á utanríkisráðherrafundinum í Osló 20.-21 maí lagði Crosland fram hugmyndir Breta til lausnar deilunni og með því gátu samningaviðræður hafist að nýju.²³ Upplýst var að samningadrög lægu fyrir „sem fælu það í sér að Bretar fengju veiðiheimildir fyrir 24 togara að meðaltali næstu 6 mánuði allt að 20 mílum“²⁴ frá landi og Bretar skuldbyndu sig til að virða friðunaraðgerðir og friðuð svæði við Ísland. Í þessum drögum var ekki viðurkenning á forgangsrétti Íslendinga til 200 mílna. Deilur spruttu upp um samingsdrög þessi og voru allir stjórnarandstöðuflokkarnir íslensku þeim mótfallnir.

30. maí tilkynnti Geir Hallgrímsson að utanríkisráðherra og sjávarútvegsráðherra færu daginn eftir á samningafund í Osló en með því skilyrði að Bretar drægju herskip sín og flugvélar út úr 200 mílna lögsögunni og gengu Bretar að því. Þessum samningafundi lauk svo með samkomulagi um að Bretar fengju heimild til þess að veiða innan 200 mílna markanna í 6 mánuði en eftir það yrðu þeir að fá leyfi íslenskra stjórnvalda til þess að veiða innan fiskveiðilögsögunnar. Samkomulagið gerði ráð

²¹ *Stjórnarráð Íslands 1964-2004*. Annað bindi. bls. 388.

²² Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 94-95.

²³ *Stjórnarráð Íslands 1964-2004*. Annað bindi. bls. 388.

²⁴ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 97.

fyrir að Bretum væri ætlaðar 50 þúsund smálestir og ekki máttu fleiri en 24 togarar stunda veiðar að meðaltali í einu auk þess sem verksmiðju- og frystitogarar væru útilokaðir. Samningurinn var undirritaður 1. júní og ríkisstjórnin samþykkti hann einróma þegar samningsmenn komu heim og töldu fulltrúar ríkisstjórnarflokkanna samninginn vera einn stærsta stjórn málasigur Íslendinga frá því að sögur hófust.²⁵ Stjórnarandstaðan leit þó málið öðrum augum og sagði samninginn vera undansláttarsamning þar sem Íslendingar höfðu sigrað í þorskastríðinu. Aflamagn Breta væri of mikið og samningstíminn of langur. Staðið var fyrir útifundi í Reykjavík 2. júní en dræm fundarsókn var þar sem talið er að aðeins 2000-5000 manns hafi mætt á svæðið.²⁶

Þar með lauk baráttu Íslendinga sem hafði staðið hvíldarlítið í 28 ár og vannst þar stórsigur í þessu máli. Þann 1. desember 1976 sigldu svo fiskiskip Breta heim á leið en svo segir Guðmundur Kjærnested um þann dag í ævisögu sinni:

Hinn 1. desember ... var runninn upp hinn sögulegi dagur að breskir togarar skyldu yfirgefa Íslandsmið að fullu og öllu. ... bresku togarnir héldu sig ... flestir fyrir austan. Þeir stóðu ... við samninginn og klukkan 23:59 sigldu þeir af stað heimleiðis.²⁷

Heimildir:

Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ *Saga* 19 (1981), bls. 5-106.

Atli Magnússon: *Í kröppum sjó. Helgi Hallvarðsson skipherra segir frá sægörpum og svaðilförum*. Án útgáfustaðar, 1992.

Björn Þorsteinsson: *Tíu Þorskastríð 1415-1976*. Reykjavík, 1976.

Illugi Jökulsson: *Ísland í aldanna rás 1976-2000. Saga lands og þjóðar ár frá ári*. Reykjavík, 2001.

²⁵ *Stjórnarráð Íslands 1964-2004*. Annað bindi. bls. 389.

²⁶ Albert Jónsson. „Tíunda þorskastríðið 1975-1976.“ bls. 100.

²⁷ Sveinn Sæmundsson: *Guðmundur skipherra Kjærnested*, síðara bindi. bls. 252.

Stjórnarráð Íslands 1964-2004, Ritsjóri var Sumarliði R. Ísleifsson. Reykjavík, 2004.

Sveinn Sæmundsson: *Guðmundur skipherra Kjærnested*, síðara bindi. Án
útgáfustaðar, 1985.